

אימוץ דיגלוסיה בחינוך המוקדם לאוריינות בערבית: מחקר אודות תכנית התערבות פיילוט בגני ילדים | תקציר מאמר¹

בעת רכישת שפת אימם, נחשפים ילדים דוברי ערבית לדיגלוסיה (המרחק הפונולוגי והמורפולוגי בין השפה הדבורה לזו הסטנדרטית, הכתובה). מרחק זה מאתגר את הלומדים ועלול לעכב את תהליך רכישת האוריינות השפתית. המאמר מדווח תוצאות תכנית פיילוט אשר עושה שימוש במרחק בין ערבית מדוברת לכתובה על מנת להעלות מודעות מטא-לשונית בשתייהן. על פי תוצאות אלה, ההתערבות אכן מביאה להעלאת המודעות מטא-לשונית. הדבר שמאפשר לשער כי ייתכן והתייחסות שיטתית לדיגלוסיה בעת בניית תכניות הלימודים לילדים בגיל הרך מאפשרות להפוך אותה מאתגר למשאב: מ"נטל" לנכס פדגוגי.

כללי

לפי נתוני הבנק העולמי, כמעט 60% מהילדים בני ה-10 במדינות דוברות ערבית מתקשים בקריאה ובהבנת הנקרא. המחקרים בנושא מצביעים על מספר גורמים אפשריים לנתון זה, כגון איכות הוראה ירודה ותכני לימוד מיושנים ומשעממים בעיני התלמידים. בשנים האחרונות החוקרים החלו להפנות תשומת לב לגורם אפשרי נוסף: הדיגלוסיה (diglossia). המונח "דיגלוסיה" מתייחס למצב סוציו-תרבותי שבו השפה מתקיימת בשתי גרסאות: זו הכתובה וזו המדוברת. הבדלים באוצר המילים (glossary), הבדלים פונולוגיים ומורפולוגיים בין השפה המדוברת לזו הכתובה (הערבית הסטנדרטית) מהווים את אחד המאפיינים החשובים ביותר של השפה הערבית. על פי אחד המחקרים שנערך בישראל, כמעט 40% מהמילים בשימוש של דוברי ערבית בני 5 הינן מילים ללא מקבילות בשפה הערבית הסטנדרטית. בהתחשב בכך שהילדים מרבים להשתמש דווקא בערבית המדוברת בחיי היום-יום, אין זה פלא כי רכישת אוריינות קריאה של השפה הסטנדרטית עלולה להיות, מבחינתם, משימה מאתגרת.

אל מול רקע זה, המחברת מציעה כי דיגלוסיה, אמנם מהווה אתגר, אך לא בהכרח מהווה מכשול בלימוד ערבית. שיטות הוראה שלוקחות דיגלוסיה בחשבון עשויות להביא לשיפור ניכר ברכישת אוריינות בשתי השפות. המאמר מדווח על ניסוי אשר מאושש השערה זו. במרכז הניסוי עמדה

1 E. Saiegh-Haddad (2023) "Embracing diglossia in early literacy education in Arabic: A pilot intervention study with kindergarten children". *Oxford Review of Education*. 49:1, 48-68. DOI: 10.1080/03054985.2022.2090324

תכנית התערבות בקרב תלמידי גני ילדים ערביים בישראל. התוכנית נועדה להעלות מודעות מטא-לשונית (metalinguistic awareness), דהיינו מורפולוגית ופונולוגית, כבסיס לרכישת אוריינות השפה בקרב 1,000 תלמידים ב-100 גני ילדים בישראל.

מערך הניסוי והמצאים

ההתערבות נערכה במשך 4-5 שבועות, כאשר במסגרת התכנית תורגלו אלמנטים ומבנים לשוניים בערבית מדוברת ומיד אחר כך מקביליהם בערבית הספרותית (השפה הסטנדרטית-הכתובה). התרגול התחיל ממילים בעלות התאמה פונולוגית ומורפולוגית מלאה בין השפה הדבורה לזו הסטנדרטית, התקדם לכאלה עם התאמה חלקית, ואז למילים לא תואמות. מהלכים אלה נועדו להעלות את המודעות המטא-לשונית (הפונולוגית והמורפולוגית) והן את המודעות לעצם קיומה של הדיגלוסיה בקרב הילדים, כל אלה על מנת להבנות בסיס לרכישת כישורי קריאה והבנת הנקרא. בעקבות ניתוח סטטיסטי של תוצאות הפיילוט, החוקרת הסיקה כי ההתערבות אכן הוכחה כאפקטיבית, הן בכל הנוגע להיבטים של המודעות הפונולוגית (Syllable blending) והן ביחס להיבטי המודעות המורפולוגית (Morphological analogies).

דיון ומסקנות

אף על פי שדיגלוסיה אכן מהווה אתגר בדרכם של הילדים לרכישת השפה, היערכות פדגוגית הולמת מאפשרת להקל על התמודדות עם אתגר זה, תוך תרגול והתייחסות לדיגלוסיה בתכנים ובשיטות ההוראה. יתרה מכך: הניסוי מאפשר להפוך דיגלוסיה מאתגר למשאב פדגוגי, מ"נטל" לנכס בתהליך הבניית בסיס לרכישת אוריינות שפתית בקרב הילדים. עם זאת, המחברת מוסיפה ומציינת כי מסקנה זו מתבססת על מחקר בודד המספק עדויות בשלב מוקדם וראשוני. מכאן, שהמחקר הנוכחי מעלה את הצורך בעריכת מחקרים נוספים בתחום. כך למשל, כדאי להרחיב את ההתייחסות המחקרית מעבר למודעות הפונולוגית והמורפולוגית של הילדים. יש לזכור גם כי בחינת יעילות ההתערבות הפדגוגית מכוונת-הדיגלוסיה, אשר תוארה במאמר הנוכחי, נערכה בישראל, ועל כן עולה הצורך לבחון עד כמה הממצאים של המחקר יהיו תקפים גם במדינות נוספות דוברות ערבית. לבסוף, כדאי לבחון גם עד כמה ממצאים אלה תקפים בהקשר של שפות אחרות המאופיינות בדיגלוסיה.